

Конституційний Суд України

01033, м. Київ, вул. Жилинська, 14

Заявник:

**ДОЧІРНЄ ПІДПРИЄМСТВО
«УМАНЬ-АГРО»**

20356, Черкаська область, Уманський район,
с. Гереженівка, вул. Леніна, 61

представник:

директор ДП «УМАНЬ-АГРО»
Чепіжак Віталій Миколайович, діючий на
підставі Статуту,
ідентифікаційний номер платника податків
паспорт громадянина України серії
виданий В УМВС України в
області 09.09.2005р.,
мешкає за адресою:

Конституційне звернення

щодо офіційного тлумачення положень статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 212, 213 Цивільного процесуального кодексу України (про використання судом у якості доказу для встановлення обставин справи висновку експертного дослідження, отриманого стороною у цивільній справі поза межами судового провадження)

1. Суб'єкт права на конституційне звернення - ДОЧІРНЄ ПІДПРИЄМСТВО «УМАНЬ-АГРО» - звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень частини першої статті 55, пунктів 1 і 4 частини третьої статті 129 Конституції України, статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 60, 66, частини першої статті 143, частин першої і третьої статті 144, частин третьої, четвертої і шостої статті 147, статей 179, 212, 213 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України) щодо використання судом у якості доказу для встановлення обставин справи висновку експертного дослідження, отриманого стороною у цивільній справі поза межами судового провадження.

Повідомленням Конституційного Суду України від «08» вересня 2014 року № повернуто вищезазначене конституційне звернення через невідповідність окремим вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України».

Так, в повідомленні зазначено, що конституційне звернення від юридичної особи подається до Конституційного Суду України через представника органу управління (чи керівника), якого визначено відповідно до закону статутом, положенням чи іншим установчим документом. Суб'єкт права на конституційне звернення саме у конституційному зверненні визначає свого представника, який буде представляти його інтереси в конституційному провадженні (пункт 2 частини другої статті 42 Закону України «Про Конституційний Суд України»). Таким чином, Закон України «Про Конституційний Суд України» не передбачає передачу права на звернення до Конституційного Суду України належним суб'єктом права на конституційне звернення іншій особі, у тому числі представнику за довіреністю.

Також, в повідомленні зазначено, що з долучених до конституційного звернення ксерокопій судових рішень у справах, де ДП «УМАНЬ-АГРО» було стороною, вбачається, що в них не згадуються положення, офіційного тлумачення яких воно вимагає (окрім

статей 10, 58, 59, 212, 213 ЦПК України), тобто вказані статті Конституції України та ЦПК України судами не застосовувалися. За правовою позицією Конституційного Суду України матеріали, у яких відповідні положення Конституції України або законів України не застосувалися, не можуть бути розглянуті як такі, що підтверджують неоднозначне застосування таких положень судами України, іншими органами державної влади.

Крім того, в повідомленні зазначено, що до конституційного звернення долучено ксерокопію ухвали Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від «28» травня 2014 року (справа №6-10943св14), якою рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасовано, а справу направлено на новий розгляд до суду першої інстанції. Вказана ухвала (яка могла б виявитися свідченням різного розуміння судами норм щодо висновку експерта як належного та допустимого доказу у цивільній справі, якщо експертизу проведено не на підставі ухвали суду, а за заявою сторони поза межами судового провадження), не може вважатися підтвердженням неоднозначного застосування наведених положень ЦПК України, оскільки постановлення касаційною інстанцією рішення про скасування рішень судів нижчих інстанцій із передачею справи на новий судовий розгляд не означає остаточного вирішення спору у справі.

З огляду на вищевикладене, оскільки згідно з пунктом 5 параграфу 10 Регламенту Конституційного Суду України це повідомлення має інформаційно-роз'яснювальний характер та не позбавляє права надіслати конституційне звернення повторно, ДП «УМАНЬ-АГРО» усунувши виявлені невідповідності вимогам Закону України «Про Конституційний Суд України», повторно звертається до Конституційного Суду України з клопотанням дати офіційне тлумачення положень статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 212, 213 ЦПК України щодо використання судом у якості доказу для встановлення обставин справи висновку експертного дослідження, отриманого стороною у цивільній справі поза межами судового провадження.

Так, ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від «28» серпня 2013 року у справі № _____ скасовано рішення апеляційного суду _____ області від «28» березня 2013 року та залишено в силі рішення _____ міськрайонного суду _____ області від «19» грудня 2012 року, яким позов _____ до Дочірнього підприємства

» Відкритого акціонерного товариства

назва якого була змінена на Дочірнє підприємство «Харвіст-Умань», задоволено частково.

Визнано недійсним договір оренди земельної ділянки № _____ від «13» листопада 2006 року, укладений між _____ та ДП «_____» ВАТ _____ зареєстрований «04» грудня 2006 року за № _____

Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Відмовлено у задоволенні позовних вимог _____ та ДП _____

ВАТ _____ назва якого була змінена на ДП _____ », про скасування державної реєстрації договору оренди земельної ділянки № _____ від «13» листопада 2006 року, укладеного між _____ та ДП _____ » ВАТ _____ зареєстрованого «04» грудня 2006 року за № _____

Відмовлено у задоволенні зустрічного позову ДП _____ , ВАТ _____ , назва якого була змінена на ДП _____ , до _____ про стягнення _____ грн. збитків, завданих виплаченою їй орендної плати.

Судами встановлено, що _____ на підставі державного акта на право приватної власності на землю від «20» лютого 2003 року є власницею земельної ділянки

площею _____ га з цільовим призначенням – для ведення особистого селянського господарства, яка розташована на території _____ сільської ради.

«13» листопада 2006 року між _____ та ДП _____ укладено щодо цієї земельної ділянки договір оренди строком на 20 років, який «04» грудня 2006 року зареєстрований в _____ РВ _____ регіональної філії Центру ДЗК за № _____

Згідно з вимогами ст.204, ч.1 ст.215 ЦК України, правочин є правомірним, якщо його недійсність прямо не встановлена законом або якщо він не визнаний судом недійсним.

Підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які встановлені ч.ч.1-3, 5, 6 ст.203 ЦК України.

Згідно з висновком № _____ комплексного експертного почеркознавчого та технічного дослідження документів, підпис у графі «орендодавець» договору оренди землі від «13» листопада 2006 року виконано не

Відповідно до ч.1 ст.638, ч.3 ст.640 ЦК України договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Договір який підлягає державній реєстрації, є укладеним з моменту державної реєстрації.

На думку суду касаційної інстанції, судом першої інстанції було вірно встановлено, що договір оренди пройшов державну реєстрацію, а тому на підставі ч.1 ст.210, ч.3 ст.640 ЦК України, ч.2 ст.125 Земельного кодексу України з моменту реєстрації є укладеним і може бути визнаний недійсним.

Таким чином, встановивши, що позивачем договір оренди не підписувався, а підпис виконаний іншою особою, суд касаційної інстанції дійшов висновку, що суд першої інстанції ухвалив правильне рішення про визнання його недійсним.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від «28» серпня 2013 року у справі № _____ скасовано рішення апеляційного суду Черкаської області від «09» квітня 2013 року та залишено в силі рішення _____ міськрайонного суду _____ області від «22» січня 2013 року, яким позов _____

Відкритого акціонерного товариства _____

, назва якого змінена на ДП _____

, задоволено частково.

Визнані недійсними договори оренди земельних ділянок № _____ та № _____ від «13» листопада 2006 року, укладені між _____ та ДП _____ » ВАТ _____

, зареєстровані за № _____

№ _____

Вирішено питання про судові витрати.

Відмовлено у задоволенні позовних вимог _____

до ДП _____

ВАТ _____

, назва якого змінена на ДП _____

, про скасування державної реєстрації договорів оренди земельних ділянок № _____ га № _____ від «13» листопада 2006 року, укладених між _____ та ДП _____

ВАТ _____

зареєстрованих за № _____, № _____

Залишено без задоволення зустрічний позов ДП _____

, ВАТ _____

, назва якого змінена на ДП _____

, до _____ про стягнення збитків, завданих нею у зв'язку із застосуванням обману, у подвійному розмірі в сумі _____ рн.

Як вбачається з матеріалів справи, на підставі державних актів на право власності на земельну ділянку позивач є власником земельних ділянок площею 3,0549 га та, відповідно, площею 3,1113 га, розташованих в адміністративних межах сільської ради _____ району _____ області і призначених для ведення особистого селянського господарства.

Згідно з договорами оренди землі № та № від «13» листопада 2006 року визначені земельні ділянки передані в оренду відповідачу строком на 20 років.

З висновку комплексного експертного почеркознавчого та технічного дослідження від «11» червня 2012 року, проведеного відділенням НДІСЕ, вбачається, що оспорювані договори укладені від імені підписані не позивачем у справі, а іншою особою.

Відповідно до ст.215 ЦК України якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна із сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, встановлених законом, такий правочин може бути визнаний недійсним (оспорюваний правочин).

Статтю 14 Закону України «Про оренду землі» передбачено, що договір оренди землі укладається у письмовій формі.

Згідно з ч.2 ст.207 ЦК України правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною.

Таким чином, суд касаційної інстанції дійшов висновку, що суд першої інстанції керувався положеннями ч.1 ст.215 ЦК України, відповідно до якої підставою недійсності правочину є недодержання стороною вимог, які встановлені ст.203 ЦК України.

Договір оренди земельної ділянки є дійсним з моменту його державної реєстрації. Оскільки оспорювані у даному спорі договори оренди були зареєстровані у встановленому порядку, то на думку суду касаційної інстанції, їх не можна вважати неукладеними.

Як зазначив суд касаційної інстанції, висновки місцевого суду про наявність правових підстав для задоволенні позову у цій частині ґрунтуються на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Суд касаційної інстанції дійшов висновку, що суд першої інстанції оцінив належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності, обґрунтовані висновки щодо яких виклав в мотивувальній частині судового рішення. На думку суду касаційної інстанції, при встановленні фактичних обставин справи судом першої інстанції норми процесуального права не порушені та при ухваленні судового рішення правильно застосовані норми матеріального права у спірних правовідносинах.

Касаційний суд дійшов висновку, що місцевий суд вирішив спір у межах заявлених позовних вимог та повно встановивши фактичні обставини справи, дав об'єктивну оцінку зібраним у справі доказам, вірно застосувавши норми матеріального права, що регулюють спірні правовідносини, ухвалив рішення, яке відповідає закону.

Ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від «18» червня 2014 року у справі № скасовано рішення апеляційного суду області від «19» лютого 2014 року та залишено в силі рішення міськрайонного суду області від «02» грудня 2013 року, яким позов до Дочірнього підприємства » задоволено.

Визнано недійсним договір оренди землі № від «11» листопада 2006 року, укладеного між та Дочірнім підприємством Відкритого акціонерного товариства

» на земельні ділянки площею 2,1619 га /рілля/, кадастровий номер та площею 1,4854 га /рілля/, кадастровий номер які знаходяться в адміністративних межах

сільської ради району області, зареєстрований «10» січня 2007 року за № в районному відділі регіональної філії ДП «

Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Рішення є законним тоді, коли суд, виконавши всі вимоги цивільного процесуального законодавства і всебічно перевіривши обставини, вирішив справу у відповідності з нормами матеріального права, що підлягають застосуванню до даних правовідносин, а за їх відсутності – на підставі закону, що регулює подібні відносини, або виходячи із загальних засад і змісту законодавства України.

Обґрунтованим визнається рішення, в якому повно відображені обставини, що мають значення для даної справи, висновки суду про встановлені обставини і правові наслідки є вичерпними, відповідають дійсності і підтверджуються достовірними доказами, дослідженими в судовому засіданні.

За висновком суду касаційної інстанції рішення суду першої інстанції відповідає цим вимогам.

Місцевий суд, задовольняючи позовні вимоги і визнаючи недійсним договір оренди землі № від «11» листопада 2006 року, укладений між нею та ДП ВАТ », правонаступником якого є ЛП , на земельні ділянки, які знаходяться в адміністративних межах сільської ради району, виходив із того, що у судовому засіданні знайшли своє підтвердження доводи позивача про те, що їй лише у червні 2012 року стало відомо із даних Управління Держкомзему в м. та районі про існування спірного договору оренди належних їй земельних ділянок площею 2,1619 га (рілля), кадастровий номер га площею 1,4854 га (рілля), кадастровий номер в адміністративних межах сільської ради району області. Крім того, на думку суду касаційної інстанції, наданий висновок експертного почеркознавчого дослідження № ТЕД від «26» грудня 2012 року, складений відділенням науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України, свідчить про те, що позивач не підписував власноручно і давав дозволу на підписання договору оренди землі іншій особі. Отже, суд касаційної інстанції вважає, що з урахуванням встановлених обставин та положень ст.ст.202, 203, ч.2 ст.207, ст.ст.215, 626, 627 ЦК України, суд першої інстанції, дійшов обґрунтованого висновку про наявність підстав для визнання недійсним договору оренди землі № від «11» листопада 2006 року.

На думку суду касаційної інстанції, такий висновок суду першої інстанції відповідає обставинам справи та ґрунтується на доказах, яким дано правильну оцінку.

З огляду на вищевикладене вбачається, що суди всіх трьох інстанцій у справах, предметом яких є оскарження договорів на підставі статті 215 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), згідно якої підставою недійсності правочину є недодержання в момент вчинення правочину стороною (сторонами) вимог, які, зокрема, встановлені частиною третьою статті 203 ЦК України, згідно якої волевиявлення учасника правочину має бути вільним і відповідати його внутрішній волі, та на підставі частини другої статті 207 ЦК України, згідно якої правочин вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо він підписаний його стороною (сторонами), встановлюючи факти того, що оспорювані договори підписані не позивачами та з цих підстав визнаючи недійсними такі договори, в основу своїх рішень поклали висновки експертних досліджень, отриманих позивачами самостійно поза межами судового процесу.

Відповідно до положень Закону України «Про доступ до судових рішень» судові рішення, внесені до Єдиного державного реєстру судових рішень, є відкритими для безоплатного цілодобового доступу на офіційному веб-порталі судової влади України; для реалізації права доступу до судових рішень, внесених до Реєстру, користувачу надаються

можливості пошуку, перегляду, копіювання та роздрукування судових рішень або їхніх частин.

Як вбачається з даних Єдиного державного реєстру судових рішень, ухвалою Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від «06» вересня 2012 року у справі № _____ залишено без змін рішення районного суду м. _____ від «08» лютого 2012 року та рішення Апеляційного суду м. _____ від «05» квітня 2012 року.

Рішенням Дарницького районного суду м. Києва від «08» лютого 2012 року в задоволенні позовних вимог про стягнення коштів (гонорару) за наслідками виконання умов договору від «22» травня 2007 року про надання адвокатської допомоги у розмірі 800 000 грн. відмовлено за спливом строку позовної давності.

Рішенням апеляційного суду м. Києва від «05» квітня 2012 року апеляційну скаргу ОСОБА_1 відхилено, а апеляційну скаргу ОСОБА_2 задоволено частково, рішення суду першої інстанції змінено, а саме: виключено із мотивувальної частини рішення суду першої інстанції посилання на судово-експертний висновок за результатами почеркознавчого дослідження за заявою ОСОБА_1 від «09» серпня 2011 року. В іншій частині рішення суду першої інстанції залишено без змін.

Згідно з ч.2 ст.324 ЦПК України підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального чи порушення норм процесуального права.

Відповідно до вимог ст.335 ЦПК України під час розгляду справи в касаційному порядку суд перевіряє в межах касаційної скарги правильність застосування судом першої або апеляційної інстанції норм матеріального чи процесуального права і не може встановлювати або вважати доведеними обставини, що не були встановлені в рішенні чи відкинуті ним, вирішувати питання про достовірність або недостовірність того чи іншого доказу, про перевагу одних доказів над іншими.

Ухвалюючи оскаржувані у справі судові рішення, суди першої та апеляційної інстанцій з дотриманням вимог ст.ст.213, 214, 303, 316 ЦПК України вірно визначилися з характером спірних правовідносин і дійшли обґрунтованого висновку про відмову в задоволенні позовних вимог ОСОБА_1 за спливом позовної давності.

Докази та обставини, на які посилається заявник в касаційній скарзі були предметом дослідження судами першої та апеляційної інстанцій та додаткового правового аналізу не потребують, оскільки при їх дослідженні та встановленні судами були дотримані норми матеріального і процесуального права.

Оскільки доводи касаційної скарги не дають підстав для висновку, що при розгляді справи судами допущено порушення норм матеріального або процесуального права, які передбачені ст.ст.338-341 ЦПК України як підстави для скасування рішень, колегія суддів відхилила касаційну скаргу.

В свою чергу, в рішенні апеляційного суду м. Києва від «05» квітня 2012 року у цій справі зазначено, що заслуговують на увагу посилання апеляційної скарги ОСОБА_5 про те, що судова експертиза по справі не проводилася, однак суд у мотивувальній частині рішення послався на судово-експертний висновок за результатами почеркознавчого дослідження за заявкою ОСОБА_4 від «09» серпня 2011 року.

Оскільки відповідно до вимог процесуального закону експертиза призначається і проводиться у порядку, визначеному ст.ст.143-150 ЦПК, і така, зокрема почеркознавча, експертиза по справі не проводилася, посилання суду першої інстанції на наданий позивачем у якості письмового доказу висновок за результатами почеркознавчого експертного дослідження за заявкою ОСОБА_4 від «09» серпня 2011 року №8220/11-11 як на судово-експертний висновок є помилковим.

Вказані обставини дають суду апеляційної інстанції підстави для зміни рішення суду в цій частині шляхом виключення з мотивувальної частини рішення посилання

на судово-експертний висновок за результатами почеркознавчого дослідження за заявкою ОСОБА_4 від «09» серпня 2011 року.

З огляду на вищевикладене вбачається, що суди касаційної та апеляційної інстанцій у справі, до предмету доказування, дослідження та оцінки в якій, зокрема, входить відповідність чи невідповідність договору, який є підставою позову, вимогам статті 638, частин першої - третьої, п'ятої та шостої статті 203 ЦК України, дійшли висновку, що особа набуває права та несе обов'язки експерта після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність; тільки за цих умов висновок експерта набуває доказової сили; невиконання цих вимог робить неможливим використання висновку експерта як доказу у справі; тому не може розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи висновок експертного дослідження, наданий на запит позивача поза межами судового провадження; за необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена експертиза, яка буде вважатись первинною.

За таких обставин, ДП «УМАНЬ-АГРО» вважає, що суди України, зокрема Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, неоднозначно застосовують положення статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 212, 213 ЦПК України щодо використання судом у якості доказу висновку експертного дослідження, отриманого позивачем самостійно поза межами судового провадження, для ідентифікації виконавця підпису в договорі, що має наслідком передчасний висновок судів про визнання недійсним договору на підставі статті 215, частини третьої статті 203, частини другої статті 207 ЦК України, і призводить до порушення основних засад судочинства – законності та змагальності, є не сумісним з правом відповідача на судовий захист, встановлений в статті 55 Конституції України, та унеможлиблює належну його реалізацію.

2. Україна є демократичною, правовою державою, в якій визнається і діє принцип верховенства права, а людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю; права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави; утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність; громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом (статті 1, 3, частина перша статті 8, частина перша статті 24 Конституції України).

Норми Конституції України є нормами прямої дії; права і свободи людини і громадянина захищаються судом; виключно законами України визначається судочинство; в Конституції України закріплені основні засади судочинства (частина третя статті 8, частина перша статті 55, пункт 14 частини першої статті 92, частина третя статті 129 Конституції України).

3. **Права і свободи людини і громадянина захищаються судом (частина перша статті 55 Конституції України).**

Положенню частини першої статті 55 Конституції України дано офіційне тлумачення згідно з Рішенням Конституційного Суду України від 25.12.97 р. №9-зп, а саме: частину першу статті 55 Конституції України треба розуміти так, що кожному гарантується захист прав і свобод у судовому порядку. Суд не може відмовити у правосудді, якщо громадянин України, іноземець, особа без громадянства вважають, що їх права і свободи порушені або порушуються, створено або створюються перешкоди для їх реалізації або мають місце інші ущемлення прав та свобод.

Стаття 129 Конституції України регламентує базові положення здійснення судочинства та визначає основні засади судочинства, які є системою загальноправових, міжгалузевих та галузевих принципів, що розкривають природу та сутність, зокрема, цивільного судочинства, напрями та досягнення завдань правосуддя та реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників процесу.

У частині 3 статті 129 Конституції України визначаються основні засади судочинства. За своєю юридичною сутністю основні засади судочинства – це його конституційні, міжгалузеві принципи, які мають фундаментальний характер для різних видів судочинства, зокрема цивільного.

У режимі судочинства конституційні засади не допускають ніяких винятків, і їм притаманна найвища стабільність. Невиконання приписів процесуальних норм, що містяться у процесуальному законодавстві та ґрунтуються на конституційних засадах судочинства, визнається безумовною підставою скасування судових рішень і пов'язується з суттєвими порушеннями судових процедур, які в більшості випадків не сумісні з правом на судовий захист (статті 55 Конституції України) та унеможливають належну його реалізацію.

Відповідно до пункту 1 частини третьої статті 129 Конституції України основною засадою судочинства є законність.

Законність прийнято відносити до загальноправових принципів.

Відповідно до частини другої статті 19 Конституції України органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Разом з тим законність судочинства має специфічний вираз та зміст.

По-перше, суд при вирішенні справ повинен правильно застосовувати норми матеріального права до правовідносин, що є предметом судової діяльності.

По-друге, обов'язковою умовою судочинства є додержання норм процесуального права, які регламентують певні судові процедури, що гарантують реалізацію права на судовий захист та забезпечують досягнення цілей судочинства та законності судової діяльності.

При здійсненні судочинства суди вирішують справи на основі Конституції України, процесуальних кодексів, інших законодавчих актів України, міжнародних договорів, які є частиною національного законодавства.

Відповідно до пункту 4 частини третьої статті 129 Конституції України основною засадою судочинства є змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості.

Змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості тлумачиться як основоположний принцип судочинства, притаманний судочинству у сферах окремих судових юрисдикцій. Зміст даного принципу закріплюється у процесуальному законодавстві, але суттєвим для забезпеченості змагальності є визначення змагального типу судочинства, який характеризується, перш за все, змагальністю сторін. Тому за своїм змістом конституційне положення, яке сформульоване загальним чином, по суті фіксує змагальний тип судочинства як базову засаду, яка має бути конкретизована у галузевому процесуальному законодавстві.

Для змагального типу процесу є характерним така побудова судочинства, при якій, як мінімум, по-перше, необхідне розмежування процесуальних функцій, тобто функцій сторін та суду, по-друге, наявною є дві протилежні процесуально рівні сторони; по-третє, функціонування незалежного від сторін суду, який здійснює функцію правосуддя та розгляду справи.

Характер розмежування процесуальних функцій та процедури реалізації змагальності у судочинстві визначається процесуальним законодавством.

У цивільному судочинстві виокремлюються функції позивача, відповідача, третіх осіб та інших осіб, що беруть участь у справі і вирішенні цивільних справ. Відповідно до

ЦПК України обов'язок доказування фактичних обставин, що мають значення для справи, певною мірою покладається на сторони та інших осіб, які беруть участь у справі, а суд може за їх клопотаннями сприяти у витребуванні доказів у разі виникнення труднощів у цьому.

Органічною частиною змагальності судочинства є участь сторін у дослідженні доказів. Тому в змагальному процесі встановлення обставин справи стає результатом як діяльності сторін (осіб, які беруть участь у справі) з надання доказів, так і дослідження цих доказів судом із наданням сторонам права брати участь у процедурах їх дослідження, а також оцінки судом лише доказів, наданих йому сторонами (самостійно чи за їх клопотанням за допомогою суду).

Розгляд судових справ у змагальному процесі не може виключати активності суду у межах тих повноважень, які адекватні його процесуальній функції і не можуть підміняти ту чи іншу сторону. Так, у цивільному судочинстві за клопотанням осіб, які беруть участь у справі, суд сприяє здійсненню їхніх прав; вказує сторонам на обставини, котрі за законом вони мають доказати, тощо. Виходячи з визначеної у цивільному процесуальному законодавстві моделі змагальності суд має право розглянути справу за наявності в ній достатніх матеріалів про права та взаємовідносини сторін, якщо обидві сторони або відповідач не з'явилися в судове засідання; залишити заяву без розгляду, якщо в судове засідання не з'явився позивач.

4. Статтею 4 ЦПК України передбачено, що, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законами України.

Згідно із статтею 1 ЦПК України завданнями цивільного судочинства є справедливий, неупереджений та своєчасний розгляд і вирішення цивільних справ з метою захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Цивільне судочинство здійснюється на засадах змагальності сторін (частина перша статті 10 ЦПК України). Сторони та інші особи, які беруть участь у справі, мають рівні права щодо подання доказів, їх дослідження та доведення перед судом їх переконливості (частина друга статті 10 ЦПК України). Кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених цим Кодексом (частина третя статті 10 ЦПК України). Суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи: роз'яснює особам, які беруть участь у справі, їх права та обов'язки, попереджує про наслідки вчинення або невчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених цим Кодексом (частина четверта статті 10 ЦПК України).

В силу принципу змагальності сторони та інші особи, які беруть участь у справі, з метою досягнення рішення на свою користь, зобов'язані повідомити суду істотні для справи обставини, надати суду докази, які підтверджують або спростовують ці факти, а також вчиняти процесуальні дії, спрямовані на те, щоб переконати суд у необхідності постановлення бажаного для них рішення.

В цивільному судочинстві змагальність виявляється в тому, що:

- дії суду залежать від вимог позивача та заперечень відповідача;
- суд вирішує справу в межах заявлених вимог та на підстав наданих йому доказів;
- особи, які беруть участь у справі, займають активне становище щодо інших учасників процесу та суду;
- сторони самостійно визначають, які саме докази подавати суду, а які притримати;
- особи, які беруть участь у справі, можуть брати участь у справі особисто або через представників;
- кожна особа зобов'язана доказати факти, на які вона покликається;
- у разі невиконання процесуальних обов'язків або нездійснення процесуальних прав для особи настають небажані для неї правові наслідки.

Основний зміст принципу змагальності наведено у частині третій статті 10 ЦПК України: кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень.

В окремих випадках, прямо передбачених законом, особа звільняється від обов'язку доказування обставин, що мають значення для справи. Ці випадки передбачені в статті 61 ЦПК України та є вичерпними.

Гарантією реалізації в цивільному судочинстві принципу змагальності є широке коло процесуальних прав, якими наділені особи, які беруть участь у справі: знайомитися з матеріалами справи, знімати копії, подавати суду докази та брати участь в їх дослідженні, ставити питання іншим учасникам процесу, заявляти клопотання, давати усні та письмові пояснення суду тощо. Від ефективності використання цих процесуальних прав залежить не лише хід судового процесу, але часто і його результат.

Принцип змагальності послідовно відображається в багатьох інших нормах ЦПК України, насамперед тих, що стосуються доказування та судового розгляду.

Гарантіями реалізації принципу змагальності є відповідальність за неподання доказів на вимогу суду особами, в яких ці докази знаходяться, встановлення процесуального порядку подання доказів, обов'язок суду витребувати докази за клопотанням зацікавлених осіб, порядком повідомлення учасників процесу про час та місце розгляду справи.

Змагальність сторін не означає пасивної позиції суду, що розглядає справу. Саме суд остаточно визначає коло фактів, які слід встановити по справі (предмет доказування), визначає які обставини кожна з сторін повинна довести, пропонує сторонам подати докази, якщо їх недостатньо.

В частині четвертій статті 10 ЦПК України зазначено, як саме суд сприяє всебічному і повному з'ясуванню обставин справи. Таке сприяння полягає у роз'ясненні особам, які беруть участь у справі, їх прав та обов'язків, попереджує про наслідки вчинення або не вчинення процесуальних дій і сприяє здійсненню їхніх прав у випадках, встановлених цим Кодексом.

5. Доказами є будь-які фактичні дані, на підставі яких суд встановлює наявність або відсутність обставин, що обґрунтовують вимоги і заперечення сторін, та інших обставин, які мають значення для вирішення справи. Ці дані встановлюються на підставі пояснень сторін, третіх осіб, їхніх представників, допитаних як свідків, показань свідків, письмових доказів, речових доказів, зокрема звуко- і відеозаписів, висновків експертів (статті 57 ЦПК України).

Статтею 58 ЦПК України встановлено, що належними є докази, які містять інформацію щодо предмета доказування (частина перша). Сторони мають право обґрунтовувати належність конкретного доказу для підтвердження їхніх вимог або заперечень (частина друга). Суд не бере до розгляду докази, які не стосуються предмета доказування (частина третя).

Згідно частини першої статті 59 ЦПК України суд не бере до уваги докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом. Згідно частини другої статті 59 ЦПК України обставини справи, які за законом мають бути підтверджені певними засобами доказування, не можуть підтверджуватись іншими засобами доказування.

Допустимість доказів має загальний і спеціальний характер. Загальний характер допустимості означає, що по всіх справах, незалежно від їх категорії, повинна дотримуватися вимога про отримання інформації з визначених законом засобів доказування, з дотриманням порядку збирання, представлення і дослідження доказів (іншими словами, дотримання процесуальної форми доказування). Порушення цих вимог приводить до неприпустимості доказів.

Спеціальний характер допустимості - це правила, що передбачають використання чітко визначених законом доказів для встановлення певних обставин справи (позитивна допустимість) або забороняють використання певних доказів (негативна допустимість).

Відповідно до частини 1 статті 59 ЦПК України докази, які одержані з порушенням порядку, встановленого законом, суд не бере до уваги.

Встановити недопустимість конкретного доказу суд може лише після того, як дослідить його в судовому засіданні. Недопустимість доказу не є очевидною. Сторони вправі висловлювати суду свої міркування щодо допустимості чи недопустимості конкретного доказу.

Якщо суд дійде висновку, що доказ є недопустимим, він не бере цей доказ до уваги, тобто не може обґрунтовувати ним своє рішення. Разом з тим суд повинен у мотивувальній частині рішення зазначити, чому саме він цей доказ відхиляє.

Відповідно до частини першої статті 60 ЦПК України кожна сторона зобов'язана довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог і заперечень, крім випадків, встановлених статтею 61 цього Кодексу. Частиною другої статті 60 ЦПК України передбачено, що докази подаються сторонами та іншими особами, які беруть участь у справі. Згідно частини третьої цієї статті доказуванню підлягають обставини, які мають значення для ухвалення рішення у справі і щодо яких у сторін та інших осіб, які беруть участь у справі, виникає спір. У частині четвертій статті 60 ЦПК України визначено, що доказування не може ґрунтуватися на припущеннях.

Доказування - це коло фактів матеріально-правового значення, необхідних для вирішення справи по суті. Доведенню підлягають тільки ті обставини, які мають значення для правильного вирішення справи, по якій виник спір.

Обов'язок доказування покладається на сторін. Це положення є одним із найважливіших наслідків принципу змагальності. Суд не може збирати докази за власною ініціативою. У разі недостатності доказів суд вправі запропонувати представити докази тій стороні, яка несе обов'язок по доказуванню.

Матеріально-правовий зміст обов'язку подавати докази полягає в тому, що, в випадку його невиконання суб'єктом доказування і неможливості отримання доказів суд має право визнати факт, на який посилалась зацікавлена сторона, неіснуючим, чи навпаки, як це має місце при використанні презумпції, існуючим, якщо інше не доказано другою стороною.

Розподіл і роз'яснення сторонам їх обов'язку щодо доказування - це функція суду в рамках юрисдикційної процедури, завдання суду організувати дійсно змагальний процес. Розподілити тягар доказування у справі, означає зробити припущення про наявність або відсутність юридичних фактів на користь однієї із сторін. Якщо інша сторона твердженнями і доказами не може переконати суд в хибності такого припущення, то припущення трансформується у твердження про наявність відшукованого факту, відображене у мотивувальній частині судового рішення. Проте, у судовій практиці часто трапляються випадки порушення загальних правил розподілу обов'язків з доказування. Так, суди в своїх рішеннях про задоволення позову часто зазначають, що відповідач не довів обставин, на які він посилався, не визнаючи позовних вимог позивача. Це неправильно, оскільки незалежно від того, доводить відповідач відсутність фактів підстави позову чи ні, загальне правило розподілу доказових обов'язків залишається незмінним, і тягар доказування не переходить від однієї сторони до іншої. Підставу позову повинен довести саме позивач.

Частина четверта статті 60 ЦПК України забороняє здійснювати доказування через припущення, тобто твердження, які самі по собі потребують доведення.

6. Для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки, мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд призначає

експертизу за заявою осіб, які беруть участь у справі (частина перша статті 143 ЦПК України).

Отже, суддя за заявою осіб, які беруть участь у справі, призначає експертизу, коли необхідність експертного висновку впливає з обставин справи і поданих доказів.

Судова експертиза призначається виключно за заявою осіб, які беруть участь у справі. Наведене положення не дає право суду призначити експертизу з власної ініціативи.

Проте у сучасному змагальному цивільному процесі роль суду не є пасивною. Суд зобов'язаний забезпечити (організувати) дійсно змагальний процес, тобто створити особам, які беруть участь у справі, всі умови для реалізації ними своїх процесуальних прав і виконання покладених на них процесуальних обов'язків.

Таким чином, до інструктивних повноважень суду відноситься обов'язок роз'яснити не лише наслідки ухилення від участі в експертизі. Якщо для вирішення справи висновок експерта має певне значення, а по деяких справах без нього взагалі неможливо вирішити справу. Зазначені дії суду є діями по сприянню сторонам у змагальному процесі і не є ініціативою суду про призначення експертизи, так як експертиза буде призначена лише в разі, якщо якась зі сторін (або обидві) на це погодяться.

Підставою для призначення судової експертизи є необхідність з'ясування обставин, які потребують спеціальних знань, тобто тих, які виходять за межі знань осіб, які беруть участь у справі, та судді, котрий розглядає справу.

Згідно частини першої статті 144 ЦПК України експертиза призначається ухвалою суду, де зазначаються: підстави та строк для проведення експертизи; з яких питань потрібні висновки експертів, ім'я експерта або найменування експертної установи, експертам якої доручається проведення експертизи; об'єкти, які мають бути досліджені; перелік матеріалів, що передаються для дослідження, а також попередження про відповідальність експерта за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

Відповідно до частини третьої статті 144 ЦПК України, при визначенні об'єктів та матеріалів, що підлягають направленню на експертизу, суд у необхідних випадках вирішує питання щодо відібрання відповідних зразків.

Частиною першою статті 53 ЦПК України передбачено, що експертом є особа, якій доручено провести дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, що містять інформацію про обставини справи, і дати висновок з питань, які виникають під час розгляду справи і стосуються сфери її спеціальних знань.

Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, встановленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів (частина друга статті 53 ЦПК України).

Відповідно до частини п'ятою статті 53 ЦПК України, експерт не має права за власною ініціативою збирати матеріали для проведення експертизи; спілкуватися з особами, які беруть участь у справі, а також іншими учасниками цивільного процесу, за винятком дій, пов'язаних з проведенням експертизи; розголошувати відомості, що стали йому відомі у зв'язку з проведенням експертизи, або повідомляти будь-кому, крім суду, про результати експертизи.

Частиною тринадцятою статті 53 ЦПК України встановлено, що за завідомо неправдивий висновок або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків експерт несе кримінальну відповідальність, а за невиконання інших обов'язків – відповідальність, встановлену законом.

Статтею 66 ЦПК України встановлено, що висновок експерта – докладний опис проведених експертом досліджень, зроблені у результаті них висновки та обгрунтовані відповіді на питання, задані судом.

Згідно статті 147 ЦПК України експертиза проводиться в суді або поза судом, якщо це потрібно у зв'язку з характером досліджень або якщо об'єкт досліджень неможливо доставити до суду (частина перша). Експерт дає у письмовій формі свій мотивований

висновок, який приєднується до справи. Суд має право за заявою осіб, які беруть участь у справі, або з власної ініціативи запропонувати експерту дати усне пояснення свого висновку. Усне пояснення заноситься до журналу судового засідання (частина друга). У висновку експерта повинно бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта), на якій підставі була проведена експертиза, хто був присутній при проведенні експертизи, питання, що були поставлені експертіві, які матеріали експерт використав, докладний опис проведених досліджень, зроблені в результаті їх висновки і обґрунтовані відповіді на поставлені судом питання (частина третя). У висновку експерта обов'язково повинно бути зазначено, що його попереджено про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків (частина четверта). Якщо експерт під час проведення експертизи встановить обставини, що мають значення для справи, з приводу яких йому не були поставлені питання, він має право свої міркування про ці обставини включити до свого висновку (частина п'ята). Висновок експерта для суду не є обов'язковим і оцінюється судом за правилами, встановленими статтею 212 цього Кодексу. Незгода суду з висновком експерта повинна бути мотивована в рішенні або ухвалі (частина шоста).

Згідно частини першої статті 146 ЦПК України у разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Наведене положення встановлює спеціальну процесуальну санкцію для осіб, які ухиляються від участі в експертизі. У разі ухилення особи, яка бере участь у справі, від подання експертам необхідних матеріалів, документів або від іншої участі в експертизі, якщо без цього провести експертизу неможливо, суд залежно від того, хто із цих осіб ухиляється, а також яке для них ця експертиза має значення, може визнати факт, для з'ясування якого експертиза була призначена, або відмовити у його визнанні.

Ухиленням від участі в експертизі є умисні дії особи, яка бере участь у справі, метою яких є неможливість проведення експертизи, яку призначив суд: неподання експертам необхідних матеріалів або документів, які є в особи; відмова надати зразки для дослідження; недопущення до приміщень або майна, яке підлягає дослідженню, тощо.

Фактично суд виходить з припущення, що особа ухиляється від участі в експертизі, оскільки побоюється її результатів, а тому визнає факт, який треба було встановити експертизою, доведеним.

Визнання факту можливе лише у разі ухилення від експертизи, яка призначалася саме для встановлення цього факту.

7. Закон України «Про судову експертизу» визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки.

Статтею 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено наступне поняття судової експертизи - це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду.

Судово-експертна діяльність здійснюється на принципах законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження (стаття 3 Закону України «Про судову експертизу»).

Відповідно до статті 4 Закону України «Про судову експертизу» незалежність судового експерта та правильність його висновку забезпечуються процесуальним

порядком призначення судового експерта; заборонаю під загрозою передбаченої законом відповідальності втручатися будь-кому в проведення судової експертизи; існуванням установ судових експертиз, незалежних від органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування та суду; створенням необхідних умов для діяльності судового експерта, його матеріальним і соціальним забезпеченням; кримінальною відповідальністю судового експерта за дачу завідомо неправдивого висновку та відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків; можливістю призначення повторної судової експертизи; присутністю учасників процесу в передбачених законом випадках під час проведення судової експертизи.

Згідно статті 14 Закону України «Про судову експертизу» судовий експерт на підставах і в порядку, передбачених законодавством, може бути притягнутий до дисциплінарної, матеріальної, адміністративної чи кримінальної відповідальності.

Згідно частин четвертої та п'ятої статті 15 Закону України «Про судову експертизу» витрати на проведення судових експертиз науково-дослідними установами Міністерства юстиції України та судово-медичними і судово-психіатричними установами Міністерства охорони здоров'я України у цивільних і господарських справах відшкодовуються в порядку, передбаченому чинним законодавством; проведення інших експертних досліджень і обстежень державними спеціалізованими установами здійснюється за рахунок замовника.

8. Згідно пункту 4.23. розділу IV. Організація проведення експертиз (досліджень) та оформлення їх результатів. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012р. №1950/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.01.2013р. за №1/22533), експертні дослідження виконуються в порядку, передбаченому для проведення експертиз. Хід і результати таких досліджень викладаються у висновку експертного дослідження. Висновок експертного дослідження складається за структурою та змістом висновку експерта, за такими винятками: у вступній частині висновку зазначається, хто і коли звернувся до установи чи безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження; **опускається запис, який стосується відповідальності особи, що проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку.**

Згідно пунктів 1.1., 1.3., 1.4., 1.5., 1.8., 1.10. розділу I. Криміналістичні експертизи. 1. Почеркознавча експертиза. Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012р. №1950/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.01.2013р. за №1/22533), **основним завданням почеркознавчої експертизи є ідентифікація виконавця рукописного тексту, обмежених за обсягом рукописних записів (буквених та цифрових) і підпису.**

Для проведення почеркознавчих досліджень рукописних записів та підписів надаються оригінали документів.

Для проведення досліджень орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) надати експерту вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку (цифрових записів, підпису) особи, яка підлягає ідентифікації.

Вільними зразками є рукописні тексти, рукописні записи (буквені та цифрові), підписи, достовірно виконані певною особою до відкриття кримінального провадження, провадження в справах про адміністративні правопорушення, цивільних, адміністративних чи господарських справах і не пов'язані з їх обставинами; умовно-вільними є зразки почерку, виконані певною особою до відкриття провадження у справі,

але пов'язані з обставинами цієї справи, або виконані після відкриття провадження у справі, але не в зв'язку з її обставинами; експериментальні зразки почерку - це такі, що виконані за завданням органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), у зв'язку з призначенням даної експертизи.

Перед приєднанням вільних та умовно-вільних зразків до матеріалів справи орган (особа), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), повинен(на) пред'явити їх особі, яка підлягає ідентифікації, а потім позначити кожний зразок, тобто указати, що це вільний зразок почерку (підпису) певної особи (вказати її прізвище, ім'я, по батькові), та посвідчити це своїм підписом.

У разі неможливості пред'явити зазначені зразки (смерть виконавця, від'їзд тощо) як зразки слід надавати документи або інші папери, на яких рукописні тексти (підписи) достовірно виконані особою, щодо якої ставиться питання з ідентифікації її як виконавця досліджуваного рукопису (наприклад, заяву про отримання паспорта (форма N 1), паспорт, різного роду посвідчення, на яких є власноручний підпис, тощо).

Вільні зразки по змозі повинні відповідати об'єкту, який досліджується, за часом виконання, за видом матеріалів письма (папір, олівець, кулькова ручка тощо), за формою документа (накладні, відомості тощо), за його змістом та цільовим призначенням.

Якщо текст (підпис), що досліджується, виконано друкованими літерами або спеціальним шрифтом, слід по змозі надати вільні зразки аналогічного характеру.

Як вільні, так і експериментальні зразки буквеного або цифрового письма бажано надавати не менше ніж на 15 аркушах. Чим коротший досліджуваний текст (запис), тим більша потреба у вільних зразках. Вільні зразки підпису надаються по змозі не менше ніж на 15 документах, експериментальні - у кількості не менше 5 - 8 аркушів.

При вилученні вільних зразків підписів особи, від імені якої виконано досліджуваний підпис, слід відшукувати документи з варіантом підпису, найбільш схожим на підпис, що досліджується. Такі підписи найчастіше зустрічаються у документах, аналогічних досліджуваному.

9. Предметом доказування під час судового розгляду є факти, які обґрунтовують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для вирішення справи (причини пропуску строку позовної давності тощо) і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення. Для встановлення у судовому засіданні фактів, зазначених у частині першій цієї статті, досліджуються показання свідків, письмові та речові докази, висновки експертів (статті 179 ЦПК України).

Згідно статті 212 ЦПК України суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів. Жоден доказ не має для суду наперед встановленого значення. Суд оцінює належність, допустимість, достовірність кожного доказу окремо, а також достатність і взаємний зв'язок доказів у їх сукупності. Результати оцінки доказів суд відображає в рішенні, в якому наводяться мотиви їх прийняття чи відмови у прийнятті.

Статтею 213 ЦПК України передбачено, що рішення суду повинно бути законним і обґрунтованим. Законним є рішення, яким суд, виконавши всі вимоги цивільного судочинства, вирішив справу згідно із законом. Обґрунтованим є рішення, ухвалене на основі повно і всебічно з'ясованих обставин, на які сторони посилаються як на підставу своїх вимог і заперечень, підтверджених тими доказами, які були досліджені в судовому засіданні.

10. Згідно пункту 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від «12» червня 2009 року №5, для з'ясування обставин, що мають значення для справи і потребують спеціальних знань у галузі науки,

мистецтва, техніки, ремесла тощо, суд за заявою осіб, які беруть участь у справі, призначає експертизу, коли необхідність експертного висновку впливає з обставин справи і поданих доказів. Разом із тим у випадках, коли вирішення справи залежить від психічного стану особи в момент вчинення нею певної дії, наприклад при розгляді справ про визнання правочинів недійсними з мотивів укладення їх фізичною особою, яка не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла ними керувати (стаття 225 ЦК), і за відсутності клопотання про призначення експертизи, суд згідно з частиною четвертою статті 10 ЦПК повинен роз'яснити позивачу його право на заявлення такого клопотання та наслідки невчинення цієї процесуальної дії. Експертиза повинна бути обов'язково призначена у випадках, передбачених статтею 145 ЦПК.

Під час обговорення в попередньому судовому засіданні питання про призначення експертизи, а також в ухвалі про її призначення суд повинен роз'яснити наслідки ухилення від участі в експертизі (стаття 146 ЦПК). Застосування таких наслідків можливе лише після постановлення ухвали про призначення експертизи та підтвердження факту ухилення особи від участі в експертизі.

При вирішенні питання про призначення експертизи суди повинні керуватися статтями 143 - 150 ЦПК, Законом України від «25» лютого 1994 року N 4038-XII «Про судову експертизу», Інструкцією про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень, затвердженою наказом Міністерства юстиції України від «8» жовтня 1998 року №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від «30» грудня 2004 року №144/5), та враховувати роз'яснення, дані в постанові Пленуму Верховного Суду України від «30 травня 1997 року №8 «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» (зі змінами, внесеними постановою від «25» травня 1998 року №15), з урахуванням особливостей правового регулювання захисту конкретних суб'єктивних прав.

Висновок експертизи може бути доказом у справі лише в тому разі, коли експертиза була проведена на підставі ухвали суду відповідними судово-експертними установами. Як експерт може залучатися особа, яка відповідає вимогам, установленим Законом України «Про судову експертизу», і внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів.

У разі коли висновок експертизи наданий стороною як додаток до позовної заяви, тобто проведений відповідною експертною установою за її клопотанням чи клопотанням її представника, то такий висновок може розцінюватися лише як письмовий доказ, який підлягає дослідженню в судовому засіданні та відповідній оцінці. Якщо стосовно цього письмового доказу в судовому засіданні виникнуть сумніви, то, виходячи з характеру матеріально-правового спору та залежно від того, яке значення має наявність у справі такої експертизи, суд повинен роз'яснити особам, які беруть участь у справі, про їх право заявити клопотання про її призначення.

Відповідно до пункту 17 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від «30 травня 1997 року №8, при перевірці й оцінці експертного висновку суд повинен з'ясувати:

- чи було додержано вимоги законодавства при призначенні та проведенні експертизи;

- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;

- компетентність експерта і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;

- достатність поданих експертів об'єктів дослідження;

- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;

- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком експертизи;

- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

У пункті 18 постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від «30 травня 1997 року №8 зазначено, що судам потрібно мати на увазі, що акти чи інші документи, в тому числі відомчі, де зазначаються обставини, встановлені із застосуванням спеціальних знань (наприклад, про причини аварії, вартість ремонту, розмір нестачі матеріальних цінностей), не можуть розглядатися як висновок експерта та бути підставою для відмови в призначенні експертизи, навіть якщо вони одержані на запит суду, органу дізнання, слідчого або адвоката.

11. Отже, аналіз вищевикладених положень Конституції України, ЦПК України, Закону України «Про судову експертизу», Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень, затверджених Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998р. №53/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 26.12.2012р. №1950/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02.01.2013р. за №1/22533), а також постанови Пленуму Верховного Суду України «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства, що регулюють провадження у справі до судового розгляду» від «12» червня 2009 року №5 та постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від «30 травня 1997 року №8, дає ДП «УМАНЬ-АГРО» підстави для висновку, що законом встановлено чіткі вимоги, яких повинні дотримуватись суд, сторони та судовий експерт у призначенні та проведенні судової експертизи, визначено чіткий порядок призначення та проведення судової експертизи.

Виходячи з аналізу вищенаведених норм, процес призначення та проведення судової почеркознавчої експертизи безпосередньо пов'язаний з особою, зразки підпису якої досліджуються, головуючим суддею у справі, який посвідчує твердження особи про належність підпису на документі саме їй, та судовим експертом, якій на підставі ухвали суду вирішує поставлені судом питання та який попереджається про відповідальність за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обов'язків.

В ухвалі про призначення судової експертизи, серед іншого, мають бути зазначені об'єкти експертного дослідження (предмети, матеріали, документи тощо), які повинні бути надані судовому експерту, а відтак, попередньо витребувані і досліджені судом, як правило, до винесення ухвали про призначення експертизи та про зупинення у зв'язку з цим провадження у справі.

У перевірці й оцінці експертного висновку судам слід з'ясувати:

- чи було додержано вимоги законодавства у призначенні та проведенні судової експертизи;
- чи не було обставин, які виключали участь експерта у справі;
- компетентність експерта, якщо проведення судової експертизи доручено окремій особі, і чи не вийшов він за межі своїх повноважень;
- повноту відповідей на порушені питання та їх відповідність іншим фактичним даним;
- узгодженість між дослідницькою частиною та підсумковим висновком судової експертизи;
- обґрунтованість експертного висновку та його узгодженість з іншими матеріалами справи.

Якщо, особи, які проводять експертизу, не попереджені про відповідальність, передбачену статтями 384 і 385 Кримінального кодексу України за дачу завідомо неправдивого висновку або відмову дати висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків, то поданий суду висновок може вважатися

висновком спеціаліста, але не висновком судового експерта в розумінні статті 147 ЦПК України.

Отже, особа набуває права та несе обов'язки експерта після оголошення (вручення) їй ухвали про призначення експертизи та попередження про відповідальність. **Тільки за цих умов висновок експерта набуває доказової сили. Невиконання цих вимог робить неможливим використання висновку експерта як доказу у справі.** Тому не можуть розглядатись як висновок експерта і бути підставою для відмови у призначенні експертизи акти ревізії, калькуляції, інші висновки спеціалістів, навіть якщо вони надані на запит суду, адвоката, сторони. За необхідності з'ясування зазначених у таких документах обставин судом може бути призначена експертиза, яка буде вважатись первинною.

Висновок експертизи може бути доказом у справі лише тоді, коли експертиза здійснена на підставі ухвали суду відповідними судово-експертними установами. У разі коли висновок експертизи наданий стороною як додаток до позовної заяви, тобто проведений відповідною експертною установою за клопотанням сторони чи її представника, то такий висновок може розцінюватися лише як письмовий доказ, який підлягає дослідженню в судовому засіданні та відповідній оцінці. Якщо стосовно цього письмового доказу в судовому засіданні виникнуть сумніви, то виходячи з характеру матеріально-правового спору та залежно від того, яке значення має наявність у справі такої експертизи, суд повинен роз'яснити особам, які беруть участь у справі, про їх право заявити клопотання про її призначення.

Отже, наслідками недотримання вимог і порядку призначення та проведення судової експертизи є справедливе виникнення сумнівів в правильності експертного висновку та припущення у суперечливості доказів. В свою чергу, прийняття судом такого висновку як належного доказу позбавляє відповідача права на захист своїх прав, що є порушенням частини першої статті 55 Конституції України та статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо справедливого судового розгляду.

Так, Європейський суд з прав людини зазначив, що **«експерти працюють в межах судового розгляду, який контролюється суддею. Він залишається відповідальним за підготовку справи до судового розгляду та швидкий хід процесу»** (п.45 рішення у справі «Ангелова проти Росії» від 13.12.2007р., п.30 рішення у справі «Капуано проти Італії» від 25.06.1987р.).

Відповідно до ст.17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду як джерело права.

За таких обставин, у справах предметом, яких є оскарження договору на підставі статті 215, частини третьої статті 203, частини другої статті 207 ЦК України, призначення судової почеркознавчої експертизи є обов'язковим, при цьому висновок експертного дослідження, отриманий позивачем самостійно поза межами судового процесу не може вважатись належним експертним висновком та, як наслідок, доказом у справі.

Як вбачається з матеріалів вищеперелічених справ, позивачами не заявлялось про призначення та проведення у них судових почеркознавчих експертиз з метою встановлення судом факту підписання або непідписання оспорюваних договорів їх стороною або уповноваженим представником такої сторони.

В свою чергу, за приписами частини першої статті 143 ЦПК України судова експертиза призначається виключно за заявою осіб, які беруть участь у справі.

Оскільки в даному випадку тягар доказування наявності підстав для визнання оспорюваного правочину недійсним покладається на позивача, то відповідач заперечуючи проти доводів позивача щодо доведеності поданими ним доказами відсутності в оскаржуваному договорі підпису позивача або його уповноваженого представника, не мусить ініціювати призначення у справі судової почеркознавчої експертизи для

спростування або підтвердження висновків експерта за результатами проведення поза межами судового провадження експертного почеркознавчого дослідження.

Перекладення на відповідача обов'язків позивача та суду забезпечити судовий розгляд висновком судової почеркознавчої експертизи буде суперечити положенням частинам третьої та четвертої статті 10 ЦПК України про змагальність сторін.

У разі ж ініціювання відповідачем призначення та проведення у справі відповідної судової експертизи, останній змушений на спростування припущень позивача, якими по суті обґрунтовано позов, нести витрати, передбачені статтями 133, 134 ЦПК України щодо оплати судового збору, а також передбачені частинами четвертою та п'ятою статті 15 Закону України «Про судову експертизу» щодо передоплати експертизи.

Окрім того, відповідач як сторона, яка ініціювала призначення та проведення судової експертизи, зобов'язаний в повній мірі забезпечити надання суду документації, з якої експерт мав би змогу отримати вихідні дані для вирішення поставлених питань, що в даному випадку є об'єктивно неможливим, оскільки саме позивач оскаржує наявність свого підпису в оспорюваному правочині.

В свою чергу, згідно частини першої статті 146 ЦПК України наслідком ухилення від участі в експертизі відповідача, який заявив про призначення та проведення судової експертизи лише з метою спростувати припущення позивача, якими мотивовано позов останнього, є визнання судом факту проти якого і заперечував відповідач, що призведе до негативних наслідків для відповідача, навіть при добросовісному дотриманні ним всіх процесуальних прав та обов'язків сторони у цивільній справі.

Враховуючи викладене та керуючись статтями 147, 150, 153 Конституції України, статтями 42, 43, 51, 60, 61, 67, 69, 70, 95 Закону України «Про Конституційний Суд України», ДП «УМАНЬ-АГРО» просить:

1. Дати офіційне тлумачення положень статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 212, 213 Цивільного процесуального кодексу України в аспекті питання, чи може суд для встановлення обставин справи використовувати у якості належного та допустимого доказу висновок експертного дослідження, отриманий стороною у цивільній справі самостійно поза межами судового провадження.

2. Дати офіційне тлумачення положень статті 10, частини другої статті 58, статей 59, 212, 213 Цивільного процесуального кодексу України в аспекті питання, чи зобов'язана сторона у цивільній справі в підтвердження своїх заперечень проти використання судом у якості належного та допустимого доказу для встановлення обставин справи висновку експертного дослідження, отриманого іншою стороною у цивільній справі самостійно поза межами судового провадження, заявляти про призначення у справі судової експертизи та нести всі відповідні процесуальні обов'язки, зокрема: з оплати судового збору за подання заяви про забезпечення доказів, із забезпечення документації, з якої експерт мав би змогу отримати вихідні дані для вирішення поставлених питань, із передоплати судової експертизи, а також наслідки ухилення від участі в експертизі, зокрема визнання судом факту, для з'ясування якого призначалася експертиза.

Додатки:

Директор
ДП «УМАНЬ-АГРО»
30.09.2014 року

В.М. Чепіжак